

Noord-Nederlandse plaatsen waar **VOORAFSTEMPELING** plaatsvond:

Deel 1: uitgebreide inleiding

Onder voorafstempeling verstaat de verzamelaar de samenwerking tussen een postkantoor en een uitgeverij/drukkerij van periodieken, zoals dagbladen, weekbladen, beursberichten enz.

Om goed te begrijpen hoe die samenwerking in elkaar, zit staat hieronder schematisch de gang van zaken:

- 1) De uitgever of drukker leverde ruim voor het uitkomen van de periodiek (bijvoorbeeld de middag of avond van te voren) de vellen met reeds *gefrankeerde* adresstrookjes of krantenbandjes bij het postkantoor in ter (voor)afstempeling. Soms gebeurde dat zelfs twee keer per dag als er, zoals in de grote steden, een ochtend- en een avondeditie van een krant was.
- 2) Het postkantoor zorgde (met toestemming van de Centrale Directie der Posterijen) voor het tijdig stempelen van die vellen gefrankeerde adresstrookjes/krantenbandjes. Dat betekende wel dat men op het postkantoor moest weten op welke datum de periodiek - *die nog gedrukt moet worden* - zal verschijnen, want het stempel moest daarop ingesteld worden! Het (vooraf)stempelen gebeurde vaak in de rustige uurtjes 's avonds of 's nachts.
- 3) De uitgever of drukker haalde daarna de gestempelde vellen bandjes of adresstrookjes op bij het postkantoor en met een snijapparaat of perforatiemachine werden de adresstrookjes of bandjes van elkaar gescheiden tot losse stroken/bandjes en gebundeld op verzendrichting.
- 4) Tijdens het drukken van de periodiek werden die bandjes om die periodiek gevouwen of werden die adresstroken op die periodiek geplakt. Daarna werden die periodieken op het postkantoor afgeleverd ter rechtstreekse verzending.

Omdat de volledige vellen na het "voorafstempelen" versneden of geperforeerd moesten worden tot losse bandjes/adresstrookjes werd er regelmatig door de postzegels heen gesneden of geknipt (Heerlense of Amsterdamse knip), of (privaat) geperforeerd (Bossche, Gendringse of Amsterdamse tanding), die anders is dan de postale tanding.

Hierbij konden, door "versnijding" flapjes zegel van boven- of onderliggende zegels, of zelfs volledig verminkte zegels (de zogenaamde kruisband- of krantenbandverminking), ontstaan. Hieronder enige voorbeelden ter verduidelijking:

's Hertogenbosch
met flapje

↑ kruisbandverminking (dwars door de zegel)

En niet alleen dat, ook een duidelijk ander kenmerk van voorafstempeling wordt dan zichtbaar, de "abklatsch", ofwel de spiegelafdruk van de natte stempels van het onderliggende, pas gestempelde, vel adresstrookjes of bandjes (de snel, met hamerstempel, gestempelde vellen worden boven op elkaar gelegd en geven zo hun abklatsch aan het bovenliggende vel (behalve bij het eerste vel). Die abklatsch zit dus aan de binnenkant van een later om een periodiek dichtgevouwen bandje.

N.B. Alle abklatsch aan *de buiten(achter)kant* van een krantenbandje is dus **géén** voorafstempelingabklatsch.

Ook zijn er nog andere kenmerken die wijzen op voorafstempeling, zoals:

- het afstempelen met een verouderd stempel (bijvoorbeeld het tweeletterstempel bij Veendam).
- het "omlopen" van het stempel, waarbij het stempel deels aan de voor- en deels aan de achterkant zit (zie onderstaand voorbeeldbandje). Dit kan alleen als een bandje eerst afgestempeld is en daarna om een periodiek is gevouwen.

- de serieafstempeling op de verticale strippen zegels die op vellen voorgefrankeerde adresstrookjes zijn geplakt. Bij het lossnijden van die strookjes lopen de stempels niet door op het bandje waarop die adresstroken zijn geplakt. De stempelfragmenten van de buurzegels zitten boven en onder (en niet rondom zoals bij de velvoorafstempeling).
- velvoorafstempeling: hierbij werden hele vellen zegels met de verwachte verschijningsdag afgestempeld, om tijdig te kunnen worden geplakt op de krantenbandjes en waardoor er vaak meerdere stempelfragmenten (aan 3 of 4 zijden) van de buurzegels op een zegel te zien zijn (vooral in Nijmegen en Groningen in de beginperiode van de voorafstempeling). Deze vorm van voorafstempeling werd op 9 maart 1882 door de Centrale Directie van de Posterijen streng verboden!
- een zwart blokje (kan breed of smal zijn) op de plaats van de stempeltijd. Dit werd gebruikt als de uitgever/drukker niet precies wist op wel tijdstip de periodiek klaar was en verzonden kon worden. Soms werd zelfs de datum, de maand of het jaartal (of alle drie) weggelaten in het stempel.
- het drukwerkrolstempel.

Voorbeelden:

velvoorafstempeling Groningen

abklatsch

zwart blokje i.p.v. uurkarakter

Verder zijn er nog o.a. de strookafstempeling, POKO-perforatie DT van de Telegraaf, bedrijfsstempels (o.a. bij de NRC) en de nachtreinafstempeling, maar deze vormen van voorafstempeling zijn in Noord-Nederland niet gebruikt.

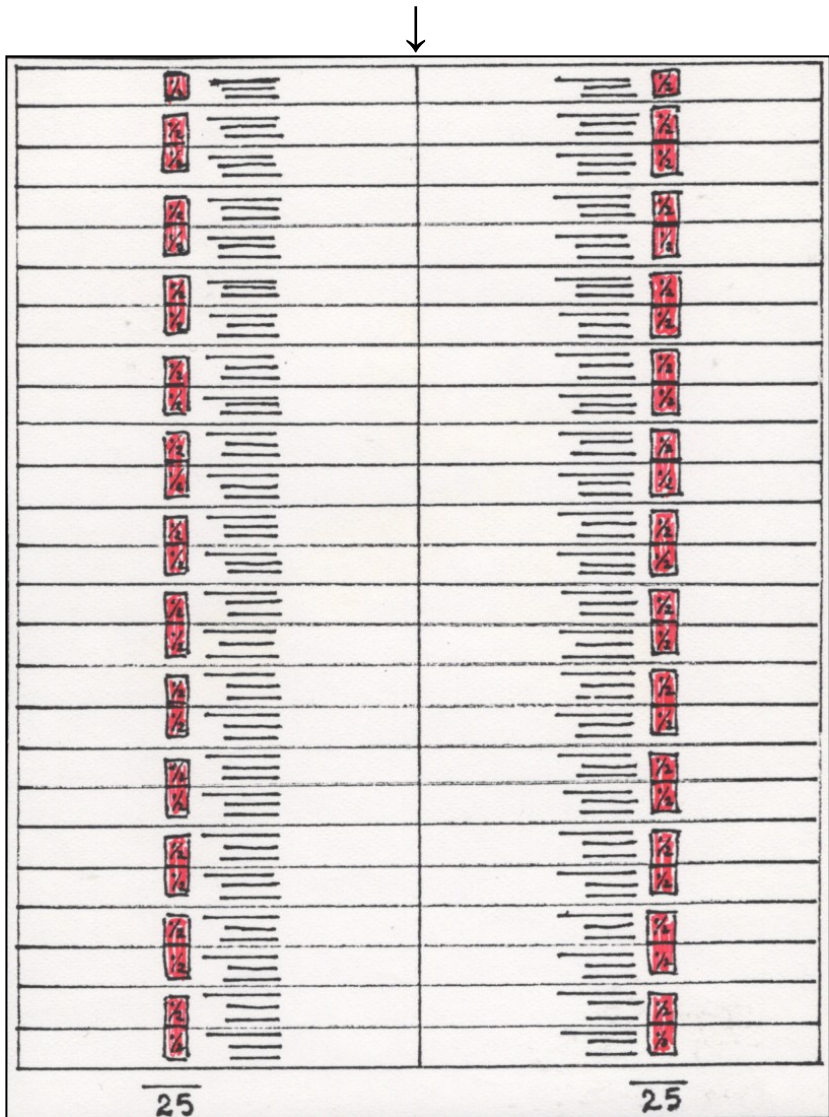
Een krantenbandje van dinsdag 7 november 1905 met (breed) zwart blokje i.p.v. uurkarakter. Er is duidelijk abklatsch en het stempel "loopt om", allemaal kenmerken van voorafstempeling.

Wel zien we regelmatig beschadigde zegels door het vastplakken van de versgeplakte zegels aan het daarop bovenliggende vel. Die vellen moesten bij het stempelen losgetrokken worden en het stempelen ging daarbij over de beschadiging heen.

Wettelijk is het voorafstempelen in Nederland vastgelegd in No.12 der Verzameling van Voorschriften van 1890, art. 3 van de Nederlandsche Posterijen:

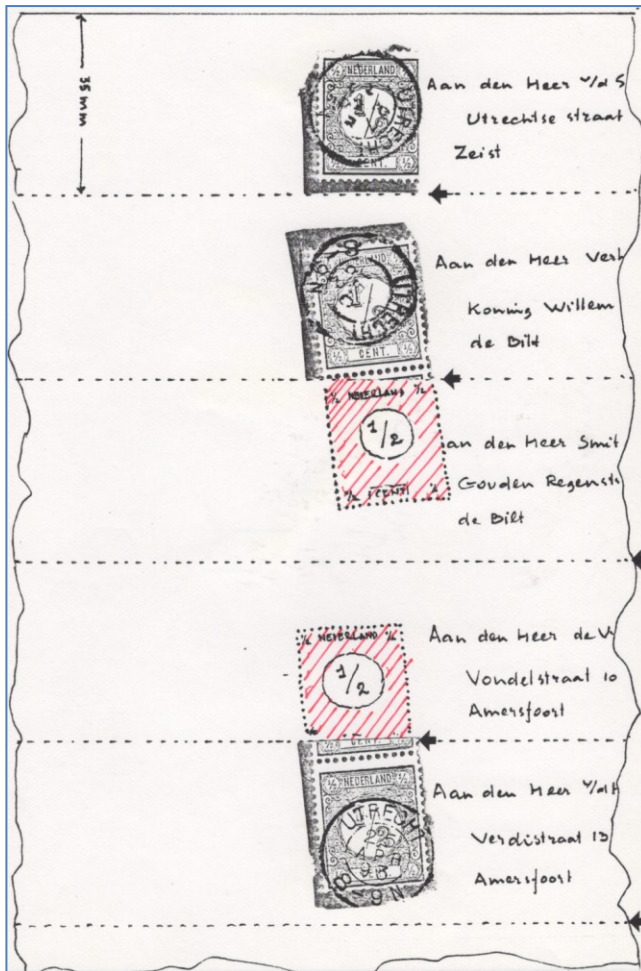
"Met het voorafstempelen van adresbanden voor de couranten en andere drukwerken wordt, in de gevallen waarin zulks thans geschiedt, voortgegaan of daartoe voor nieuwe gevallen onder goedkeuring des Ministers, de gelegenheid geopend".

In de beschrijving van de papiersoorten van de krantenbandjes komt de term "chamois" regelmatig voor. Hiermee wordt bedoeld: 1) bleek 2) bleekgeel of 3) crèmekleurig papier, vaak glad, zoals van papieren boterhamzakjes.

Bovenstaand een voorbeeld van een vel met 2 x 25 krantenbandjes (op de volgende pagina een detail hieruit). De verticale en horizontale lijnen geven aan waar gesneden moet worden.

Als de bandjes (bijna) net zo hoog zijn als de zegelhoogte, wat vaak het geval was, werden er strippen zegels van een halve cent verticaal over zo'n basisvel geplakt. In bovenstaand geval zijn de bandjes ruim groter dan de zegelhoogte en plakte men meestal strippen van twee zegels op de grens van de bandjes. Dit was tijdrovender dan het plakken van strippen zegels en gebeurde daarom vaak slordig, waardoor er regelmatig scheef geplakt werd (zie hieronder het voorbeeld bij Utrecht). Op die manier kreeg je de zogenaamde "knippen", dwars door de zegels heen (die meestal weggegooid werden als beschadigde zegels!).

Detail van bovenstaand vel: de snijlijnen van de bandjes zijn met pijlen aangegeven (illustratie: Jos van Roosmalen †)

eeuwig durende kalender

Jaren				Maanden														
1801-1900		1901-1980		jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	oct	nov	dec			
01	29	57	85	25	53	4	0	0	3	5	1	3	6	2	4	0	2	
02	30	58	86	26	54	5	1	1	4	6	2	4	0	3	5	1	3	
03	31	59	87	27	55	6	2	2	5	0	3	5	1	4	6	2	4	
04	32	60	88	28	56	0	3	4	0	2	5	0	3	6	1	4	6	
05	33	61	89	01	29	57	2	5	5	1	3	6	1	4	0	2	5	
06	34	62	90	02	30	58	3	6	6	2	4	0	2	5	1	3	6	
07	35	63	91	03	31	59	4	0	0	3	5	1	3	6	2	4	0	
08	36	64	92	04	32	60	5	1	2	5	0	3	5	1	4	6	2	
09	37	65	93	05	33	61	0	3	3	6	1	4	6	2	5	0	3	
10	38	66	94	06	34	62	1	4	4	0	2	5	0	3	6	1	4	
11	39	67	95	07	35	63	2	5	5	1	3	6	1	4	0	2	5	
12	40	68	96	08	36	64	3	6	0	3	5	1	3	6	2	4	0	
13	41	69	97	09	37	65	5	1	1	4	6	2	4	0	3	5	1	
14	42	70	98	10	38	66	6	2	2	5	0	3	5	1	4	6	2	
15	43	71	99	11	39	67	0	3	3	6	1	4	6	2	5	0	3	
16	44	72		12	40	68	1	4	5	1	3	6	1	4	0	2	5	
17	45	73		13	41	69	3	6	6	2	4	0	2	5	1	3	6	
18	46	74		14	42	70	4	0	0	3	5	1	3	6	2	4	0	
19	47	75		15	43	71	5	1	1	4	6	2	4	0	3	5	1	
20	48	76		16	44	72	6	2	3	6	1	4	6	2	5	0	3	
21	49	77	00	17	45	73	1	4	4	0	2	5	0	3	6	1	4	
22	50	78		18	46	74	2	5	5	1	3	6	1	4	0	2	5	
23	51	79		19	47	75	3	6	6	2	4	0	2	5	1	3	6	
24	52	80		20	48	76	4	0	1	4	6	2	4	0	3	5	1	
25	53	81		21	49	77	6	2	2	5	0	3	5	1	4	6	2	
26	54	82		22	50	78	0	3	3	6	1	4	6	2	5	0	3	
27	55	83		23	51	79	1	4	4	0	2	5	0	3	6	1	4	
28	56	84		24	52	80	2	5	6	2	4	0	2	5	1	3	6	
Zondag				1	8	15	22	29	36	Donderdag				5	12	19	26	33
Maandag				2	9	16	23	30	37	Vrijdag				6	13	20	27	34
Dinsdag				3	10	17	24	31	Zaterdag				7	14	21	28	35	
Woensdag				4	11	18	25	32										

Mocht u als geïnteresseerde verzamelaar zelf bij uw zegels willen kijken welke dag bij een bepaalde datum hoort, dan kunt u bovenstaande tabel (uit Hagapost 1969) gebruiken.

Een zegel van bijvoorbeeld 6 maart 1899 zoekt u op door een liniaal horizontaal te leggen onder 1899 (en de kolommen rechts ervan) en dan naar het getal bij de maand maart te kijken. Hier staat een 3 en dat betekent dat u die 3 op moet tellen bij de 6 van 6 maart = 9. Die 9 is terug te vinden in de onderste kolommen en geeft aan dat de bewuste dag een **maandag** is.

Het meest voorkomende tarief voor het verzenden van één krant "onder band" was: per 01-01-1871 = een ½ cent tot 25 gram en daarboven 1 cent (en verder nog geen gewichtslimiet daarboven).

per 01-04-1892 = een ½ cent tot 40 gram en daarboven 1 cent t/m 150 gram.

per 01-10-1908 = een ½ cent tot 55 gram en daarboven 1 cent t/m 150 gram.

per 01-11-1919 = een ½ cent tot 50 gram en daarboven 1 cent t/m 150 gram.

per 01-03-1921 = 2 cent tot 50 gram en boven de 50 gram 2 cent t/m 550 gr.

Hogere waarden komen nauwelijks voor, of ze waren voor de verzending naar het buitenland of voor het verzending van meerdere kranten in een verzamelbandje (een voorbeeld daarvan zullen we o.a. bespreken bij Uithuizen) of voor een extra zware krant, zoals een jubileumnummer.

Bepaalde feestdagen zijn vaak van invloed geweest op de verzenddata, omdat of de uitgever of het postkantoor op die dag gesloten was. Dit speelde vooral een rol bij de christelijke en katholieke periodieken van Nederland.

Die data zijn o.a.:

1 januari	nieuwjaarsdag / besnijdenis van Onze Heer
6 januari	Driekoningen
2 februari	Onze Lieve Vrouwe Lichtmis
25 maart	Onze Lieve Vrouwe Boodschap
variabel	Pasen, Hemelvaart, Pinksteren en Heilige Sacramentsdag
29 juni	Heilige Petrus en Paulus
15 augustus	Onze Lieve Vrouwe Hemelvaart
8 september	Onze Lieve Vrouwe Geboorte
1 november	Allerheiligen
8 december	Onze Lieve Vrouwe Onbevleete Ontvangenis
25/26 december	Kerstmis
27 december	Sint Jan

De hulp- en postkantoren hanteerden verschillende uurkarakters in de klein- en grootrotdstempels:

hulpkantoor 's morgens **12 - 8V**(oormiddag) en **8 - 12 V**
's middags **12 - 4N**(amiddag) en **4 - 8N**
's avonds **8 - 12N**

postkantoor 's morgens **12 - 6V; 6 - 7V; 7 - 8V enz. t/m 11 - 12V**
's middags **12 - 1N; 1 - 2N; 2 - 3N enz. t/m 7 - 8N**
's avonds **8 - 9N; 9 - 10N en 10 - 12N**

Er is een *catalogus Nederlandse Voorafstempelingen* gemaakt door Hennie van Dijck, in samenwerking met Frans Pouwel, Cees van Hoek en ondergetekende, Douwe van der Heide.

De zegelwaarderingen in dit artikel zijn voornamelijk gebaseerd op hun vier verzamelingen + die van Jos van Roosmalen (†) en komen uit die catalogus.

Eventueel gehanteerde afkortingen:

ma/za maandag tot en met zaterdag

ma,za maandag en zaterdag

190X de krant is gestopt tussen 1900 en 1910, maar het juiste jaar is niet bekend.

Tenslotte wil ik nog opmerken dat, als een krant op woensdag en zaterdag verscheen, de verzenddatum vaak de dag ervoor was, dus op dinsdag en vrijdag.

Dit was dan de inleiding over het voorafstempelen in Nederland. Voor wie dieper op deze materie (of het voorafstempelen in andere landen) wil ingaan, kan lid worden van de:

Studiegroep Voorafstempelingen, Contributie 2020: € 15 per jaar bij keuze voor een periodiek in papieren vorm of € 9 per jaar bij keuze voor een periodiek in digitale vorm (PDF file).

aanmelden kan bij:

penningmeester Mike Molle

e-mail: mickeymolle@hotmail.com

De Flier 3703, 6605 ZP Wijchen

Tel. 06 - 27107711

NL42 RBRB 0706 5293 32 t.n.v. Studiegroep Voorafstempelingen

In de volgende afleveringen ga ik op alfabetische volgorde de plaatsen in de drie noordelijke provincies behandelen waarvan bekend is (of vermoed wordt) dat er voorafgestempeld is.

Het zou fijn zijn als ik van u, als lezer, aanvullende informatie, stempelmateriaal en/of fotokopieën kan krijgen voor mijn verzameling.

Douwe van der Heide (drvdh@home.nl)